

До спеціалізованої вченої ради ДФ 35.051.068
Львівського національного університету
імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1

ВІДГУК ОПОНЕНТА

доктора педагогічних наук, доцента, завідувача кафедри педагогіки
та методики початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка **Садової Ірини Ігорівни**
на дисертацію **Собчук Анни Адамівни**
на тему: «Підготовка вчителя до роботи в умовах інклюзивної ранньої
шкільної освіти в Польщі»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)
галузь знань – 01 Освіта/Педагогіка

Ступінь актуальності обраної теми дисертаційного дослідження. Одним із провідних чинників розвитку сучасної української школи проголошено концепцію інклюзивного навчання, визнану більшістю цивілізованих країн важливим напрямом удосконалення освітніх систем. Інклюзія уможливорює ефективну реалізацію нондискримінаційних заходів, переорієнтацію освітнього процесу на особистість дитини, визнання її самоцінності, унікальності, свободи, рівності, права на вибір, а також підвищення якості шкільного навчання для всіх дітей з урахуванням розмаїття їхніх освітніх потреб і можливостей.

Сьогодні в результаті міжнародного співробітництва та науково-практичної діяльності учених і педагогів увиразнено спільні ефективні напрями реалізації інклюзивної освіти як важливого етапу у глобальному розвитку освітніх систем. Успішна організація інклюзивного освітнього середовища значною мірою залежить від грамотної адаптації сучасних зарубіжних моделей інклюзивної освіти до вітчизняних реалій. Професійна затребуваність швидкого реагування у міжособистісній взаємодії суб'єктів освітнього процесу визначає нові вимоги до кваліфікаційних характеристик учителя, рівня його компетентності та готовності до роботи в умовах освітньої інклюзії. Тому

вивчення і критичний аналіз світового досвіду у царині освітньої інклюзії, розгляд можливості його творчого використання з урахуванням специфіки сучасних вітчизняних реалій постає, як ніколи раніше, своєчасним для Нової української школи.

З огляду на потребу вітчизняної науки та практики в забезпеченні позитивної динаміки інклюзивної освіти, узгодженості інклюзивного освітнього середовища й навчальних технологій з особливими потребами кожної дитини, у зміні освітньо-професійних програм фахової підготовки майбутніх учителів щодо організації інклюзивного освітнього процесу, у підвищенні кваліфікації педагогів-практиків, констатуємо, що актуальність теми дисертаційної роботи Собчук Анни Адамівни є беззаперечною.

Дослідження «Підготовка вчителя до роботи в умовах інклюзивної ранньої шкільної освіти в Польщі» презентує низку суттєвих **наукових результатів і нових фактів**, містить наукові положення щодо структури, змісту, форм, методів та засобів підготовки вчителів початкової школи до роботи на засадах інклюзії в Республіці Польща. Зокрема, в опонованій дисертації здійснено порівняльний аналіз кваліфікаційних стандартів підготовки зазначених спеціалістів до фахової інклюзивної діяльності в Польщі та Україні, а також запропоновано шляхи адаптації польського досвіду навчання педагогів до системи вищої освіти України.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз змісту дисертації й публікацій А. А. Собчук дає підстави для твердження про логічність і структурованість її дослідження, обґрунтованість наукових положень та достовірність висновків і рекомендацій. Дисертація містить вступ, три розділи, висновки до кожного розділу, ґрунтовні загальні висновки, список використаних джерел та додатки. Основний зміст дисертації засвідчує здатність авторки продовжити творчий науковий пошук, реалізувати інноваційність у розв'язанні окреслених завдань і критичне мислення, що посприяли ефективному проектуванню дослідницької траєкторії.

Вивчення запитів сучасного суспільства щодо професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів в Україні й Польщі дало змогу дисертантці досить кваліфіковано визначити наявні численні суперечності у цій сфері, зокрема між:

- зростанням кількості учнів з особливими освітніми потребами й недостатньою розробленістю теоретичних і практичних аспектів їхньої освіти;
- задекларованими в державних документах положеннями стосовно модернізації фахової підготовки зазначених спеціалістів і практичним станом її реалізації у вищій школі обох країн;
- розробленими теоретичними засадами упровадження інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти й недостатнім рівнем готовності педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами;
- нагромадженим досвідом Польщі та інших держав Західної й Центральної Європи стосовно упровадження освітньої інклюзії й підготовки вчителів початкових класів та його творчим використанням при реформуванні освітньої галузі в Україні (дисертація с. 18).

Надійності й достовірності отриманих А. А. Собчук наукових результатів досягнуто завдяки комплексному добору нею широкого спектру загальнонаукових і спеціальних (педагогічних) методів дослідження. Доцільне використання дисертанткою методів пошуково-бібліографічного, зіставлення, індукції та дедукції, систематизації й узагальнення, історико-ретроспективного, парадигмального, а також проблемно-прогностичного забезпечило високу якість студій та наукову культуру авторки.

Методологічне підґрунтя опонованої дисертації забезпечене такими взаємозумовленими підходами, як системний, аксіологічний, особистісно орієнтований, суб'єктивний, компетентнісний, контекстний, гуманістичний, діяльнісний та акмеологічний. Результативності аналізованого дослідження досягнуто завдяки неухильному дотриманню А. А. Собчук принципів дитиноцентризму, демократизації й гуманізації інклюзивного освітнього процесу; наступності та цілісності інклюзивної освіти; науковості, взаємозв'язку

інноваційного і традиційного. На основі численних наукових даних авторка переконливо доводить, що унікальність і самодостатність кожного з описаних підходів до практики освітньої інклюзії дає змогу через їх призму та з їх позицій одночасно аналізувати й реалізувати її і як цілісну систему, і як сукупність окремих підсистем та функцій.

Наукову новизну опонованої дисертації засвідчують, по-перше, постановка проблеми і, по-друге, способи її розв'язання, а обрані авторкою методологія дослідження і категоріально-поняттєвий інструментарій цілком відповідають вимогам до сучасних педагогічних досліджень і опрацюванню поставлених у них завдань. Вагомість і новаторський характер наукових висновків дослідження А. А. Собчук визначаються тим, що *вперше*: а) сформульовано теоретичні засади підготовки вчителів початкової школи до роботи з дітьми з особливими потребами в Республіці Польща (с. 68–86); б) схарактеризовано структуру, зміст, форми, методи й засоби фахової підготовки польських вчителів початкової школи до інклюзивної освіти (с. 90–138); в) увиразнено шляхи адаптації польського досвіду в царині інклюзії до роботи в умовах вітчизняної освіти (с. 167–177).

Особливу увагу доцільно звернути на окремі наукові положення, сформульовані А. А. Собчук. Так, безсумнівним позитивом вважаємо те, що: 1) дисертанткою з'ясовано стан дослідженості обраної проблеми та визначено поняттєво-категоріальне поле роботи; 2) окреслено методологію освітньої інклюзії у педагогічній науці; 3) достатньо глибоко обґрунтовано теоретико-методологічні засади підготовки вчителів ранньошкільної освіти до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в Республіці Польща (Р. 1).

Наукова значущість наступного розділу дослідження полягає в тому, що авторкою дисертаційної роботи здійснено аналіз організаційно-змістових аспектів підготовки педагогів на різних рівнях університетської освіти в Республіці Польща. Зокрема ґрунтовний аналіз навчальних програм інклюзивно орієнтованих курсів професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у закладах вищої освіти Польщі (Університету Яна Кохановського в

Кельце, Університету Кардинала Вишинського у Варшаві, Педагогічного університету ім. Комісії народної освіти у Кракові, Університету природничих та гуманітарних наук у Седльце, Академії ім Яна Длугоша в Ченстохові, Поморського університету у Слупську та Академії спеціальної освіти Марії Гжегожевської у Варшаві) дав підстави дисертантці для висновку, що в межах здобуття освітнього ступеня «бакалавр» студенти опановують обов'язкову чи вибірккову навчальну дисципліну «Інклюзивна школа/Інклюзивна освіта/Створення інклюзивної школи/Вибірковий курс з освіти для інклюзивної спільноти», у магістратурі – обов'язковий навчальний предмет «Дослідницький проєкт з інклюзивної початкової освіти».

Архітектоніка дисертаційного дослідження А. А. Собчук побудована за принципами надійності і достовірності, а також відзначається цікавими науковими результатами, надаючи окремим теоретичним викладкам самостійної наукової новизни та безпосередньої практичної значущості. Зокрема обґрунтовано, що в контексті інформатизації освітньої галузі, вступу Республіки Польща до Європейського Союзу у професійній підготовці вчителів початкової школи сьогодні активно використовують дистанційну освіту чи окремі її елементи. Крім того, характеризувано змістове наповнення інклюзивно орієнтованих навчальних дисциплін і виявлено, що з-поміж форм організації освітнього процесу в польських закладах вищої освіти переважають лекції (Wykłady), практичні (Cwiczenia), лабораторні (Laboratorium) та семінарські заняття (Seminarium). Не менш важливо й те, що А. А. Собчук з'ясовано вагоме місце педагогічної практики в системі підготовки й формування особистості вчителя початкових класів у Республіці Польща (Р. 2).

Логічним завершенням опонованої дисертаційної роботи є третій розділ, у якому здійснено аналіз польського досвіду підготовки вчителів початкової школи до роботи в системі інклюзивної освіти в контексті вітчизняних умов. Окремо наголосимо на тому, що в науковому дослідженні А. А. Собчук порівняно кваліфікаційні стандарти професійної підготовки педагогів до роботи в умовах інклюзії в Україні та Польщі. Увиразнено польські теоретичні напрацювання у

досліджуваній сфері, а також з'ясовано, що в Україні каталізатором освітніх змін стало ухвалення у грудні 2020 року професійного стандарту вчителя початкових класів, а в березні 2021 року – стандарту вищої освіти зі спеціальності 013 Початкова освіта першого (бакалаврського рівня). У результаті аналізу ОПП підготовки бакалавра й магістра досліджуваної спеціальності в закладах вищої освіти України (Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Київського університету імені Бориса Грінченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Університету Григорія Сковороди в Переяславі) дисертанткою слушно наголошено, що, на жаль, не всі вони відповідають зазначеним стандартам (Р. 3).

Заслужують на увагу сформульовані здобувачкою основні напрями адаптації польського досвіду професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзії в українських реаліях, зокрема:

- удосконалення української законодавчої і нормативно-правової бази в освітній галузі; запозичення польського досвіду в контексті міжнародної академічної мобільності шляхом проходження стажувань, реалізації спільних проєктів тощо;

- доповнення змісту вітчизняних нормативних навчальних дисциплін інклюзивного спрямування й розроблення вибіркового навчального курсу, що передбачають вивчення польського досвіду, оновлення методичного інструментарію;

- посилення ролі педагогічної практики, доповнення її змістовим модулем, пов'язаним із роботою в класах з інклюзією;

- урахування сучасних наукових досліджень і практичного досвіду в зазначеній сфері;

- ознайомлення з польськими досягненнями у царині освітньої інклюзії у контексті наукових і науково-практичних конференцій, а також неформальної освіти (с. 169–177).

Узагальнені результати дослідження та висновки сформульовано на належному теоретико-методологічному рівні (с. 180–186).

Оцінюючи найважливіші результати дисертаційного дослідження А. А. Собчук, увиразнимо ті з них, що мають вагоме практичне значення, яке полягає у з'ясуванні шляхів адаптації польського досвіду підготовки майбутніх учителів ранньошкільної інклюзивної освіти до українських умов. Крім того, розроблені авторкою теоретичні й методичні матеріали дослідження доцільно використовувати під час розв'язання науково-теоретичних і практичних завдань у контексті реформування вітчизняної системи середньої й вищої освіти, реалізації національної освітньої стратегії, в освітньому процесі закладів вищої освіти, де готують учителів початкової школи, у системі післядипломної освіти останніх з метою зростання їхнього професійного потенціалу.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечена ґрунтовним вивченням та критичним аналізом опрацьованої авторкою літератури (228 позицій дослідницької бази, з них 101 – іноземною мовою).

У додатках до дисертації, які розміщені на 14 сторінках, представлено вагомі матеріали дослідження, а саме:

1) складові професіограми педагога, який працює з дітьми з особливими потребами в Республіці Польща (додаток А, с. 213);

2) узагальнені показники реалізації інклюзивної складової програми для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти в Польщі (додаток Б, с. 214–216);

3) узагальнені показники реалізації інклюзивної складової програми для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти в Польщі (додаток В, с. 217–219);

4) аналіз навчальних планів підготовки учителів початкових класів ЗВО України (додаток Г, с. 220–221).

5) складові професіограми українського педагога інклюзивної освіти (додаток Д, с. 222).

Отже, представлені у дисертаційному дослідженні теоретико-концептуальні та методичні положення, теоретичні й практичні висновки, тривалість і ґрунтовність дослідження дають підстави стверджувати, що А. А. Собчук критично узагальнила здобутки вчених при формулюванні вихідних положень освітньої інклюзії, запропонувала новий підхід до розв'язання важливого науково-прикладного завдання, розробила методичне забезпечення і запропонувала практичні рекомендації щодо адаптації польського досвіду підготовки вчителів початкової школи до роботи на засадах інклюзії в умовах ЗВО.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Вірогідність наукових положень, наведених у дослідженні, зумовлена комплексним підходом до розв'язання його завдань, методологічною обґрунтованістю вихідних положень, а також результатами практичної перевірки.

Окремі аспекти і результати дослідження були впроваджені на кафедрі початкової та дошкільної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка. Теоретичні та практичні аспекти опонованої роботи висвітлювались протягом американо-українського проекту «Without borders: розвиток та підтримка інклюзивної освітньої спільноти». Отримані в дисертації матеріали упродовж 2018–2022 років оприлюднено й обговорено на численних міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях і методичних семінарах.

Із необхідною повнотою результати дисертації А. А. Собчук висвітлено у наукових публікаціях, серед яких 4 статті в наукових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз; 2 статті – в інших періодичних виданнях; 10 публікацій – у збірниках матеріалів конференцій; 1 публікація – у науковому виданні, що входить до міжнародної наукометричної бази даних Scopus. Ознайомлення зі змістом перелічених наукових розвідок авторки

свідчить про повноту викладу основних положень дисертаційної роботи у фахових, іноземних і наукометричних виданнях.

Висновки й рекомендації дисертації можуть бути використані викладачами та керівниками педагогічних закладів вищої освіти у проектуванні освітнього процесу з інклюзивної підготовки вчителів початкових класів.

Дотримання академічної доброчесності, відповідність анотації основним положенням дисертації. Експертиза тексту дисертації та її результатів дає підстави стверджувати, що А. А. Собчук дотримано вимог академічної доброчесності. У роботі відсутній академічний плагіат та фальсифікація результатів дослідження, відповідним чином оформлені посилання на наукові джерела. Зміст анотації ідентичний основним положенням дисертації, відображає мету та новизну наукової праці.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Попри позитивне оцінювання дисертаційної роботи, наукове й практичне значення отриманих результатів, доцільно висловити окремі зауваження дискусійно-рекомендаційного характеру, що потребують уточнень.

1. У дисертації має місце деяка підміна значення окремих понять, що спричинено певними семантичними та семасіологічними відхиленнями. На жаль, це стосується ключових концептів дослідження – «інтеграція» й «інклюзія», котрі у тексті роботи використовуються як синонімічні. Незважаючи на подібність між ними, все ж існує низка принципових відмінностей. Саме тому, як на нас, у дослідженні недостатньо вичерпне трактування цих дефініцій, що дало б змогу авторці встановити змістові зв'язки між ними, адже поняття «інтеграція» й «інклюзія» характеризують різний рівень входження дітей з ООП до освітньої системи: інтеграція є, так би мовити, освітньою, а інклюзія – соціокультурною технологією. Сьогодні соціальне виховання дітей з ООП у польських закладах освіти ґрунтується на інклюзивній моделі.

2. Загально визнаною вважається тенденція уникати вказівок на функціональні порушення окремих осіб, тому терміни, які вживає авторка в дисертації, – «діти з вадами здоров'я», «з поведінкою, яка не відповідає

установленим нормам» (с. 23), «із психічними вадами» (с. 45), «з обмеженими можливостями» (с. 46), «сліпі», «глухі», «розумово відсталі» (с. 64), «з відхиленнями від норми», «з відхиленнями від стандарту» (с. 65), «з фізичними вадами» (с. 66), «з відхиленнями в розвитку» (с. 119) вважаються сегрегаційними і негуманними в цивілізованому суспільстві. Вважаємо, що доречніше оперувати законодавчо регламентованим терміном «діти з особливими освітніми потребами» (Закон України «Про освіту» (2017 р.)) або «діти з інвалідністю».

3. Дискусійним видається таке твердження А. А. Собчук «Спеціальна школа сегрегаційного типу є насамперед місцем, адаптованим ... до потреб учнів з обмеженими можливостями. Це місце, де вони можуть почуватися в безпеці та отримувати освіту й виховання відповідно до їхніх здібностей» (с. 51). У цьому контексті виникає логічне запитання: чи не суперечить подібне визнання Саламанкській декларації, яка узаконює систему інклюзивної освіти, проголошуючи, що в її рамках усі діти без винятку мають змогу навчатися у загальноосвітніх закладах, що, зі свого боку, засуджує сегрегацію будь-якої форми.

4. Заслуговує безумовного схвалення аналіз Професійного Стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» (п. 3.2). На нашу думку, аналіз набув би більшої обґрунтованості за умови характеристики «інклюзивної компетентності» вчителя, формування якої передбачено у документі вперше.

5. Попри беззаперечне практичне значення, дослідження значно збагатилося б, якби дисертантка розробила модель професійної підготовки вчителя до роботи в умовах інклюзивної ранньої шкільної освіти в Польщі.

6. У третьому розділі представлено авторське бачення (яке ми безумовно схвалюємо) напрямів адаптації польського досвіду підготовки вчителів початкових класів до роботи на засадах інклюзії до національних умов, що є одним із завдань дослідження. Доцільним вважаємо виокремлення ще одного напрямку, а саме необхідності оновлення змісту всіх навчальних дисциплін підготовки майбутніх учителів шляхом включення тем, безпосередньо

пов'язаних з освітньою інклюзією. Адже Нова українська школа, як і кожний освітній заклад Польщі, є інклюзивними. Тому важливим аспектом підготовки вчителів початкових класів до роботи на засадах інклюзії є переформатування освітньо-професійних програм підготовки бакалавра, магістра і наповнення кожної навчальної дисципліни модулями, пов'язаними з інклюзією. Авторка достатньо приділила уваги аналізу ОПП (с. 158–167), однак залишила поза увагою ідею про те, що кожен викладач ЗВО має стати інклюзивним, реалізуючи в кожній лекції універсальні методика, які всім уможливають дозволяють отримання якісної освіти. Тільки в результаті такого підходу ЗВО має право позиціонувати себе таким, що готує вчителя до інклюзивної освіти. Однак зазначені аспекти видаються нам уже предметом подальших наукових пошуків.

7. Інтерес викликають представлені авторкою складові професіограми педагога, який працює з дітьми з особливими освітніми потребами на території Республіки Польща (Додаток А), особливо у зіставлення зі складовими професіограми українського вчителя, котрий працює в інклюзивному класі (Додаток Г). На наш погляд, робота виграла б, якби здобувачка не тільки зробила опис об'єктивних характеристик професії (с. 84, с. 213, с. 222), а й виконала детальніший порівняльний аналіз та зіставлення, провела паралелі задля виокремлення спільного і відмінного у представленому інструментарії.

Ще раз наголосимо, що увиразнені зауваження та побажання дискусійного характеру і не впливають на належний науково-теоретичний рівень дисертації, яка має вагоме значення для розв'язання актуальних проблем сучасної педагогічної компаративістики.

Висновки щодо відповідності дисертаційного дослідження чинним вимогам та можливість присудження наукового ступеня. Загалом за своїми актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення поставлених завдань, теоретичним та практичним підґрунтям, а також обґрунтованістю одержаних результатів дисертація А. А. Собчук на тему «Підготовка вчителя до роботи в умовах інклюзивної ранньої шкільної освіти

в Польщі» повністю відповідає вимогам пунктів 5-8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40, а її авторка, Собчук Анна Адамівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями).

Опонент: доктор педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри педагогіки
і методики початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Ірина САДОВА

Підпис Ірини САДОВОЇ засвідчую:
проректор з наукової роботи
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Микола ПАНТЮК